

TÜRKİYE'DE ELEKTRİK ENERJİSİ

Mazhar HİÇŞAŞMAZ

Memleketimizde enerji işlerinin, millî ekonominin ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde düzenlenmesi, iktisaden kalkınma dâvasının ana unsurları arasında ötedenberi yer alan bir mevzu halinde görülür. Nitekim, Başvekâlet Umumî Mürakabe Heyeti mütehassıslarından «Dr. Ottmar Aokerblom» tarafından 1951 yılında tanzim edilen «Türkiye enerji ekonomisinin tesisine ve geçirdiği safhalara ait esaslar» adlı raporda da kömür rezervelerinin pek kifayetsiz olduğu belirtilmiş ve enerji ekonomisinin gerektiği gibi kurulabilmesi için sür'atli tedbirlerin alınmasındaki zaruret bir kere daha ortaya konulmuştur. 1953 Nisan ayında Ankara'da toplanan «Türkiye Birinci İstişarî Enerji Kongresi» memleketin enerji ekonomisiyle alâkalı çeşitli, meselelerin ilk defa umumî efkâra maledilecek şekilde; geniş ölçüde ve topluca ortaya konulup münakaşa mevzuu yapılmasına vesile olmuştur.

Enerji membalarının durumu ile bir millî ekonominin gelişme seviyesi arasında mevcut rabıtayı garp memleketlerinde açıkça müşahede etmek kabildir. Bu bakımdan içinde bulunduğumuz yüzyılın «enerji asrı» olarak tavsifi mubalâgalı sayılmamalıdır. Bir memleketin tabii servet kaynakları içinde enerji teminine hizmet eden unsurlar, kömür, su - tabii gazlar dahil - petrol ve müştakları şeklinde sıralanmaktadır. Bunlara ilâveten son yıllarda atom enerjisinin de iktisadî enerji kaynakları arasında gittikçe artan bir ehemmiyet kazandığı müşahede edilmektedir. Bahis konusu kaynaklardan elektrik enerjisi istihsalı hususunda kömür ve su kuvvetleri halen baş mevkie işgal eder durumdadır. Kömür ve su kuvvetleri arasında elektrik istihsalı bakımından mevcut fark, bunların sadece memleketler arasındaki dağılışımdan ibarettir denilebilir. Bu itibarla, İngiltere'de daha ziyade kömüre müteveccih elektrik istihsalının, İsviçre ve İtalya'da su kuvvetlerine istinat ettiği görülür.

Memleketimize gelince; «bol, ucuz ve güvenilir enerji istihsalı» ibaresi içinde hulâsa edilebilecek olan enerji ekonomisi problemimizle, zirai, sınaî ve sosyal kalkınma dâvâlarımız arasında sıkı bir münasebetin mevcudiyeti dikkati çekmektedir. İktisadî kalkınma meselesinin bir bakıma kendisi demek olan enerji ihtiyacımız yukarıda zikredilen ibare ile formü-

le edildikten sonra, bu ihtiyacı karşılayacak projelerin etüdü, tesisi, finansmanı, işletme ve mürakabe ile alâkalı teşkilâtlanma meseleleri, ayrı ayrı ve fakat bağlı mevzular halinde birbirini takibetmektedir. Türkiye'de elektrik enerjisiyle alâkalı meselelerin tetkikine tahsis edilen bu etüt, müteakip sahifelerde bütün bu mevzuları kavrayan bir plân çerçevesinde kaleme alınmış bulunmaktadır.

I. Türkiye'de elektrik enerjisinin tarihçesi ve inkişaf seyri:

Memleketimize elektrik enerjisi ilk defa aydınlatma vasıtası olarak girmiştir. Sırasıyla 1902 ve 1914 yıllarında tesis edilen Tarsus ve İstanbul santralleri aydınlatma maksadiyle kurulmuştur. Cumhuriyetin ilânını müteakip, önce, ecnebî sermayeli imtiyazlı şirketler başlıca büyük şehirlerde (1) santraller tesis etmişler, daha sonra belediyeler kendi bütçelerinden ayırdıkları paralarla elektrik istihsaline hizmet eden müesseseler kurmaya başlamışlardır. Elektrik enerjisinin sınaî sahada kullanılması nisbeten kuvvetli santrallara sahip bulunan İstanbul, İzmir ve Ankara şehirlerinde başlamıştır. Bu şehirler dışında kurulan sınaî müesseseler ise kendilerine ait münferit tesislerle ihtiyaçlarını karşılama yoluna başvurmuşlardır. Ancak, dağınık ve münferit santraller vasıtasıyla yapılan elektrik enerjisi istihsalı; hem maliyet fiyatlarının yüksek kalmasına hem de memleketin yakıt ekonomisine uygun düşmeyen bir istihsal şeklinin yayılmasına sebep olmuştur.

Memleketimizde elektrik enerjisi istihsalı mutaden çok düşük miktarda, ve çok pahalı şekilde yapılmıştır. Bu durumun esas sebebini su kuvvetlerinden pek cüz'î ölçüde istifade edilmesinde aramak lâzımdır. Filhakika 1950 ve 1952 senelerinin istihsal rakamlarında, sudan elde edilen enerji miktarının yekûn istihsalin ancak % 4 ilâ % 5 ini teşkil ettiği görülür. (2) Aynı nisbetin İspanya ve İtalya'da % 90, Norveç ve İsviçre'de ise % 100 civarında bulunduğu nazarı itibara alınırsa, su kuvvetlerinden pek yakın senelere kadar hemen hemen hiç faydalanılmadığı ifade edilebilir. İstihsal edilen enerjinin kaynağı bakımından müşahede olunan bu gerilik yekûn enerji miktarı için de bahis konusudur. 1950 istatistiklerine nazaran, memleketimizde nüfus başına isabet eden vasatî enerjinin 38 kilovatsaatten ibaret bulunması bu geriliğin açık ifadesidir. Coğrafi yapılışı itibariyle birçok bakımlardan memleketimizle mukayese edilmesi mümkün bulunan İspanya'da, aynı senelerde, % 90 ı su kuvvetlerin-

(1) İzmir, Ankara, Bursa, Adana, Edirne, Antep, Balıkesir, Tekirdağ.

(2) 1951 İstihsalı: 888 milyon kilovatsaat (% 4 ü sudan)

1952 İstihsalı: 1.037 milyon kilovatsaat (% 5 i sudan)

den faydalanmak suretiyle istihsal edilen elektrik enerjisinin 7 - 8 milyon kilovatsaat olduğu ve nüfus başına vasatî 250 kilovatsaat civarında elektrik enerjisi isabet ettiği gözönünde tutulursa, bu gayrikâfi istihsal durumunun bilhassa sınaî gelişme hususunda nasıl bir engel teşkil ettiği açıkça görülür. Memleketin enerji ihtiyacını karşılamak için 1950 yılından itibaren seçilen yol, bölge santrallarının tesisi olmuştur. Bu istikametteki çalışmalar neticesinde, 1956 yılı sonunda, müteaddit santral inşası ve mevcutların tevsi'i sayesinde istihsal edilen elektrik enerjisi henüz 2 milyon 800 bin kilovasaate ve nüfus başına isabet eden elektrik miktarı da 106 kilovasaate erişmiş bulunmaktadır. (3) İkmâl edileceği bildirilen projeler de gerçekleştiği takdirde, istihsalin 4 milyar kilovatsaate yükselebileceği düşünülmektedir.

II. Türkiye'de elektrik enerjisi istihsaline elverişli kaynakların durumu:

Elektrik istihsali bakımından kömürün ve su kuvvetlerinin memleketimizdeki halihazır durumu aşağıdaki esaslar dahilinde hulâsa edilebilir: Bilinen kömür rezervelerinin çok az oluşu, bunların tasarruflu şekilde kullanılmasını zarurî kılmaktadır. İstihsal edilecek kömürün, memleketin yakıt ihtiyacı (4) bakımından gösterdiği ehemmiyetin yanısıra, yüksek evsafı sebebiyle hem bir döviz kaynağı teşkil etmesi, hem de kimya sanayi'inin ilerdeki inkişafı için (5) çeşitli maddeleri muhtevi bulunması, yakılarak sarfını gayri iktisadî kılmaktadır. Bu itibarla, kömür rezervelerinin bir envanterini tesis suretiyle istihsal ve istihlâkin iktisadî şekilde yapılması imkânlarının araştırılması ve lüzumlu tedbirlerin alınması gerekmektedir. Filhakika, memleketin enerji ihtiyacının bu mahdut kömür rezerveleriyle karşılanması yolu seçildiği takdirde, 40 yıl sonra kömür ithal etmek mevkiinde kalınacağı tahmin olunmaktadır. (6) Bugün, iktisadî bakımdan kömürün ancak artıklarının ve değersiz kısımlarının elektrik istihsalinde sarfı tervicedilebiliyor. Bu münasebetle, memleketimize nazaran iki misli fazlasiyle yılda 10 - 11 milyon ton kömür çıkaran İspanya'da dahi elektrik enerjisinin % 90 nisbetinde su kuvvetinden istifade suretiyle istihsal edildiğini hatırlamak, takipolunacak yolun tâyini bakımından bir fikir vermeğe kâfidir. Adeta hudutsuz denecek derecede kömür rezervlerine, petrol ve tabii gazlara sahip bulunan A. B. D. daki enerji dâvası su

(3) 1957 malî yılı bütçe lâyihasına ait gerekçe. Sah. VII.

(4) Demiryolları ile bir kısım sanayi kollarının (ezcümle çimento sanayi) kömür ihtiyaçları ve ısınma maksadiyle yapılacak sarfiyat.

(5) Sentetik benzin, yağ, suni kauçuk.

(6) Türkiye Birinci İstişari Enerji Kongresinde Nafia Vekili'nin Kongreyi açış nutkundan.

kuvvetlerinden faydalanmak, başka bir deyimle hidroelektrik santraller kurulmak suretiyle halledilmiştir.

Kömürün, prensip itibariyle elektrik istihsalinde enerji ekonomisi bakımından tervec edilmemesi bizzarur su kuvvetlerindeki durumun tahlini gerektirmektedir. Elektrik İşleri Etüd İdaresi, Nafia Vekâleti Su İşleri Reisliği ve Meteoroloji Umum Müdürlüğü tarafından 1935 senesinden itibaren yapılan hidrografik araştırmalar memleketin su kaynakları hakkında müteakip sahifelerde mahiyeti açıklanan bilgilerin toplanmasını sağlamıştır: Yağışlardaki intizamsızlığın akarsuların azamî ve asgarî sarfiyatında büyük farklar meydana getirmiş bulunması, suların rejimlerini çok kere baraj inşası suretiyle intizama sokmak zaruretini tevlit etmektedir. Ancak, mevcut su kuvvetlerinin bir envanteri çıkarıldıktan sonra bunların rejimlerini tesbit maksadiyle yapılan etüdlerin esas itibariyle itinalı ve uzun süren rasatlara ihtiyaç gösteren bir veçhesi vardır. Kurulacak tesislerin iktisadî olup olmayacaklarını göstermeleri bakımından bahis konusu etütler büyük bir ehemmiyeti haizdir. Bugüne kadar yapılan çalışmalarda, memleketimizde mevcut su potansiyelinin 15 milyar kilovatsaatlik enerji sağlayabilecek durumda olduğu hesaplanmıştır. Kömür gibi, memleketin mahdut yerlerinde toplanmamış bulunan bu yaygın enerji kaynaklarından ne suretle ve hangi sıra altında faydalanılacağı keyfiyeti ayrı bir problem teşkil etmektedir. (7) Elektrik İşleri Etüd İdaresinin su kuvvetleri ile alâkalı çalışmalarının hem sanayiistihlâki hem de normal istihlâk bakımından elektrik enerjisine ihtiyacı en fazla olan bölgeleri ön plâna almak suretiyle düzenlendiği anlaşılmaktadır. Su kuvvetlerinden istifade edilerek kurulacak elektrik endüstrisinin büyük yatırımlara ihtiyaç gösterdiği ve memleketin malî kaynaklarını geniş ölçüde zorladığı nazarı itibare alınacak olursa, tesis faaliyetine takaddüm eden etüt safhasının da belli bir program çerçevesinde yürütülmesindeki zarurat izaha muhtaç değildir. Elektrik İşleri Etüd İdaresi tarafından yapılan tetkiklerde bir kısım enerji istihsalının «büyük bölege santralleri» vasıtasile bir kısım istihsalin de «orta büyüklükte santraller» tesisi suretile temini zarurî görülmüştür.

Büyük santraller için tâyinedilen bölgeler arasında yıllık enerji istihlâkinde işgal ettikleri ehemmiyet sırasıyle (8), Kuzeybatı Anadolu, Ege,

(7) Bkz. Elektrik İşleri Etüd İdaresi Umum Md. Mv. İbrahim Deriner tarafından Türkiye Birinci İstisarı Enerji Kongresine verilen rapor: Yurdun enerji ihtiyacı ve bu ihtiyacın sağlanması hususunda yapılan çalışmalar.

(8) 1952 yılında istihsal edilen 1 milyar 37 milyon kilovatsaatlik istihsalin % 70 i Kuzeybatı Anadolu bölgesinde, % 6.7 si Ege bölgesinde ve % 3 ü Çukurova bölgesinde istihlâk edilmiştir.

Çukurova ve Yeşilirmak - Kızılırmak bölgeleri yer almaktadır. Bölge santrallerinin hususiyeti, yedek santrallara ihtiyaç hasıl olmadan birbirlerini tamamlayıcı imkânları haiz bulunmalarındadır. Bu suretle, bir istihsal gurubu herhangi bir sebeple şebekeden ayrılacak olursa eksilen güc diğer istihsal ümitlerinin çalışması ile telâfi edilecektir. Bölge santralleri, mahalli santraller vasıtasile enerji ihtiyaçları karşılanamayan büyük istihlâk merkezlerine yardım edecek ve yakıt tasarrufu sağlayacak mahiyette tesislerdir.

Orta büyüklükteki santrallerin ehemmiyeti, elektrik istihlâkını teşvik edici bir karakteri haiz olmalarında aranmalıdır. Bunlar, sınaî inkişafı geri kalmış yerlerin enerji ihtiyaçlarını karşılamaya matuf bulunmaktadır. Filhakika, bölge santrallerinden çıkan yüksek tevettürlü hava hatlarının yaygın bir şebeke halinde gelişmesi uzun zaman beklemeyi icabettirecek mahiyettedir. Bu beklemeye tahammülü olmayan muayyen istihlâk merkezlerinin küçük santraller tesisine gitmeleri ise, hem maliyetlerin yükselmesi, hem de memleketin yakıt ekonomisine aykırı düşmesi bakımından tervicedilememektedir. Bu itibarla, yukarıda sayılan dört bölgenin dışında kalan bazı mühim istihlâk merkezinin enerji ihtiyaçlarının orta büyüklükte santrallerle karşılanması iktisadî bakımdan en uygun yol olarak mütalâa edilmiştir.

III. Türkiye'de elektrik enerjisi istihsaline elverişli kaynaklardan istifade için girişilen teşebbüsler :

Büyük bölge santralleriyle alâkalı projelerde baraj inşa etmek suretile elektrik enerjisi istihsalı, aynı zamanda taşmaları önleme ve araziyi sulama imkânlarını da vermektedir. Bu bakımdan enerji politikasıyla ziraî kalkınma meseleleri arasında tam bir muvazilik mevcuttur. Yağış şartlarının istikrarsızlığı ziraî istihsalin miktarına menfi tesirler icra etmekte olduğundan; bentler gerisinde toplanan suların yağışlardaki intizamsızlıktan mütevellit mahzurları gidereceği tabî'idir. Hidroelektrik santraller tesisinde «çok maksatlı projeler» tâbiriyle ifade edilmek istenen de budur. Bu itibarla, enerji politikasının ekonomik neticeleri tahlil edilirken, çok maksatlı projelerin taşıdığı hususiyetlerin bir kül halinde mütalâasına zaruret vardır. (9).

Tesisleri İller Bankası tarafından deruhte edilmiş bulunan orta büyüklükteki santraller esas itibariyle enerji istihsaline müteveccih bulun-

(9) Çok maksatlı santrallara ait projeler :

Seyhan, Sarıyer, Kemer - Bozdoğan, Demirköprü - Salihli, Hirfanlı-Kaman Ayrancı - Konya Ereğlisi, Elâzığ - Hazar Baraj ve santralleri.

maktadır. (10) Aynı banka, 1950 yılındanberi 130 termoelektrik ve 46 hidroelektrik santral kurmak suretiyle 55 milyon kilovasaat civarında bir istihsal fazlası sağlamıştır. Ayrıca, 71 termik ve 57 hidrolik tesisin inşasına da devam olunmaktadır. Bu santrallardan, cem'an 200 milyon kilovatsaatlık enerji üretileceği hesaplanmıştır. (11).

Büyük bölge santralları ile alâkalı projeler, a) Bölgenin ihtiyaç durumu, b) İhtiyaçların karşılanması ve c) Tesislerin finansmanı gözönünde tutulmak suretiyle aşağıda topluca gözden geçirilmiş bulunmaktadır.

A. Kuzeybatı Anadolu Bölgesine alâkalı projeler (12)

a) İhtiyaç durumu :

Türkiye'de en çok elektrik istihlâki kuzeybatı anadolu bölgesinde yapılmaktadır. Bölgedeki şehirlerden bir kısmının (13) istihsal edilen enerjiyi sınaî, diğer bir kısmının ise (14) ziraî maksatlar için kullanacağı düşünülmüştür. Birbuçuk milyon nüfusa sahip İstanbul şehri hariç tutulmak kaydile, bölgede 1960 yılında 1 milyon nüfus için nüfus başına 200 kilovatsaatlık enerji isabet edeceği düşünülmüştür. Elektrik enerjisinden faydalanılmak suretile 1 milyon hektar arazinin sulanacağı ve hektar başına istihlâk edilecek yıllık enerji sarfiyatının 25 kilovatsaat olacağı hesaplanmıştır. Bu hesaplara nazaran, santralların kendi kuvveimuharrike ihtiyaçları ve nakil zayıyatı da nazarı itibara alınmak suretile bölge için istihsal gereken enerjinin 1,650 milyar ile 1,750 milyar kilovatsaatı bulacağı hesaplanmıştır. (14) Ancak, iyi cins kömür yakan santrallar (15) faaliyetten

(10) Orta büyüklükteki santrallara ait projeler :

Tortum - Erzurum, Kovada I, Ceyhan I, Emet - Karaköy, İkizlere - Rize, Botan - Siirt, Göksü - Konya, Değirmendere - Trabzon, Sızır - Kayseri, Amasya - Durucasu, Erzincan - Girlevik.

(11) Bkz. 1957 malî yılı Bütçe Lâyihasına ait Gerekçe. Sahife: VII.

(12) Bu paragrafın hazırlanmasında istifade edilen başlıca kaynaklar:

— Türkiye Birinci İstihari Enerji Kongresinde 1 No. lu Komisyon tarafından hazırlanan raporun «Kuzeybatı Anadolu bölgesi» ile alâkalı kısmı.

— Elektrik İşleri Etüd İdaresi Umum Md. vekili İbrahim Deriner tarafından Enerji Kongresine verilen raporun «Kuzeybatı Anadolu bölgesi» ile alâkalı kısmı.

— Etibank'ın temsilcisi tarafından «Memleketimizde girişilen büyük enerji üretim işleri ve Kuzeybatı Anadolu'nun elektrikleştirme plânı» mevzu'unda Enerji Kongresinde verilen izahat.

(13) İstanbul, Kocaeli, Kütahya, Zonguldak, Kırıkkale ve Karabük.

(14) Düzce, İzmit, Bursa.

(15) Silahtarğa, İzmit Kâğıt fabrikası, Ankara ve Karabük santralları.

çıkarıldığı takdirde bu istihsal seviyesinde dahi enerji yetersizliği hissedilebilecektir.

b) *İhtiyaçların karşılanması :*

Bölgenin elektrik enerjisi ihtiyacını karşılamak üzere hazırlanan projelerde, iyi evsafli kömürlerin sarfını önlemek, düşük evsafli kömürlerden faydalanmak ve yetmeyen kısmı da su kuvvetleri ile temin etmek gayesi güdülmektedir. Memleketin enerji ekonomisi iyi cins kömür sarfeden termik santrallerin normal faaliyetten çıkarılmalarını âmirdir. İstanbul - Silâhtarğa, İzmit - kâğıt fabrikası, Ankara ve Karabük tesislerinde iyi cins kömür sarfedilmesi bu bakımdan mahzurlu görülmektedir. Aşağıda sebepleri üzerinde ayrıca durulacağı veçhile, bu istihlâk merkezlerinden İstanbul'daki santralin faaliyetini tâdil etmesi hiç değilse şimdilik mümkün bulunmuyor. Şu esaslar dahilinde, bölgenin 1960 nihayetine kadar elektrik enerjisi ihtiyaçlarının ;

- 500 milyon kilovatsaatı, Ereğli Kömürleri İşletmesinin başka türlü değerlendirilmesine imkân bulunmayan düşük kaliteli kömürlerinden,
- 265 milyon kilovatsaatı, Tunçbilek ve Değirmisaz linyit kömürler artıklarından,
- 605 milyon kilovatsaatı, Sarıyar ve Köprüköy hidrolik tesislerinden,
- 280 milyon kilovatsaatı, iyi cins kömür sarfı suretiyle Silâhtarğa santralından,

temin edilecektir.

Bu vesile ile 1956 yılında Tunçbilek ve Çatalağzı tesislerinin kısmen, Sarıyar barajının da tamamlanan kısımlarının işletmeye açıldığını hatırlamak lâzımdır.

Bölgenin en büyük istihlâk merkezi olan İstanbul'un enerji ihtiyacı İkinci Dünya Harbini müteakip sür'atle yükselmiş, şebekenin tevsi ve islahı zarureti hasıl olmuştur. Ancak, Çatalağzı'ndaki tesislerden temin edilen cereyanla Silâhtarğa santralının müşterek çalışması koordinasyon bakımından mevcut noksanlıklar sebebiyle malî ve teknik hususlarda aksamalara sebebiyet vermiştir. (16) İstanbul'daki elektrik idaresinin sabit masrafları aynı kaldığından bu masrafların üstündeki kısımda yeni enerji dolayısıyla azalma yerine bilâkis bir yükselme vukua gelmiş ve elektrik idaresinin mukavemetine sebep olmuştur. Bu durum karşısında iyi cins kömür istihlâk eden Silâhtarğa tesislerinin faaliyetine son verilmesi güçlükler tevhit etmektedir.

(16) İstanbul E. T. T. İdaresi Umum Md. Yüksek Mühendis Profesör Kâmuran Görgün tarafından Enerji Kongresinde verilen izahat.

Kuzeybatı Anadolu bölgesi santrallerinden faydalanacak Ankara şehrinin de büyük bir enerji istihlâk merkezi sıfatile taşıdığı hususiyetler mevcuttur. Bir defa, şehrin imar plânında, nüfusun 1960 yılında 150.000 rakamına erişeceği düşünülmüş olması tesislerin başlangıçta buna göre hazırlanmasına sebebiyet vermiştir. Şehrin büyümesiyle birlikte iskân sahasının genişlemesi ve mevcut müesseselerin (17) enerji ihtiyaçlarının artması şehirde sıkıntılı bir durum yaratmıştır. 1960 yılı için yapılan tahminlere göre nüfusun 400.000 e erişecek Ankara'nın elektrik enerjisi ihtiyacının 100 milyon kilovatsaatı aşacağı hesaplanmıştır. (18) İstanbul için olduğu gibi Ankara'da da teknik zaruretler ve malî meseleler tahtında bölge santrallerinden istifade imkânlarının daraldığı müşahede edilmektedir.

c) *Tesislerin finansmanı :*

Bölgenin 1960 senesi nihayetindeki ihtiyaçları nazarı itibara alınmak suretiyle hazırlanan projelerde santral tevsi'i, nakil hatları ve bir kısım santrallerin tesisi ile birlikte şebekenin tamamlanması için, % 10 gayri melhuz masraflar da dahil olmak üzere, 262 milyon liralık yatırıma ihtiyaç olduğu anlaşılmaktadır. Bu meblağın 112 milyon lirasının iç ve 150 milyon lirasının dış finansman kaynakları ile karşılanması derpiş edilmiştir. Kuzeybatı Anadolu tesislerinin en mühimini teşkil eden Sarıyar santrali için zarurî görülen meblağın 154 milyon lira olarak tahmin edildiği anlaşılmaktadır. 1956 nihayetinde ikmâl edilerek işletmeye açılan Sarıyar barajının tamamı için 272 milyon lira harcandığı hususu da 1957 malî yılı Bütçe Gerekçesinde yer almıştır. (19) Bu bölgeye ait projelerin tahakkuku, bölgede yaşayan nüfus başına yılda 250 kilovatsaatlık enerji istihlâki imkânı sağlayacak, istihlâk seviyesi de Balkan memleketlerindeki standardı aşmış bulunacaktır.

B. *Batı Anadolu Bölgesile alakalı projeler (20)*

a) *İhtiyaç durumu :*

İktisadî bakımdan inkişafa müsait ikinci derecede ehemmiyetli bölge, batı anadolu bölgesidir.

(17) Çimento tesisleri, Et ve Balık Kurumu tesisleri, Ankara Belediyesi, Sular İdaresi, Millî Müdafaa Vekâletine ait tâmir ve bakım yerleri, hastahaneler, hemşire okulu ve yeni Meclis binası ihtiyaçları.

(18) Ankara Elektrik, Havagazı ve Otobüs İşletmesi Umum Md. Haydar Reşit Kök tarafından Enerji Kongresine verilen rapor.

(19) Bkz. 1957 malî yılı Bütçe Lâyihasına ait gerekçe. Sahife: VI.

% 10 zayıt ve % 10 muhtemel talep fazlası gözönünde tutulmak suretiyle bu bölge için 1960 da istihsalı gereken enerjinin 440 milyon kilovatsaat olacağı hesaplanmıştır.

b) *İhtiyaçların karşılanması :*

Hazırlanan projelerde, bölgenin enerji ihtiyaçları karşılanırken hem su kuvvetlerinden hem de düşük kaliteli kömürlerden faydalanılması düşünülmüştür. 1960 yılı nihayetine kadar; bölgenin 440 milyon kilovatsaat tahmin edilen elektrik enerjisi ihtiyaçlarının ;

- 70 milyon kilovatsaatı, yedek santral şeklinde çalıştırılacak olan İzmir'deki termik santraldan,
 - 135 milyon kilovatsaatı, Gediz - Demirköprü hidroelektrik tesislerinden,
 - 150 milyon kilovatsaatı, Büyük Menderes - Kemer hidroelektrik tesislerinden,
 - 85 milyon kilovatsaatı, düşük kaliteli linyitlerin değerlendirilmesi suretiyle Soma Termik santralından,
- temin edilecektir.

Gediz ve Büyük Menderes projeleri çok maksatludur. Bu tesisler sayesinde Gediz vâdisinde 80.000 hektar arazinin sulanması kabil olacaktır. Gediz ve Büyük Menderes'den 750 ilâ 800 milyon kilovatsaatlık enerji istihsal edilebileceği tahmin edilmiştir.

Bölgenin en büyük istihlâk merkezi olan İzmir şehrinin de İkinci Dünya Harbini müteakip elektrik enerjisi istihlâki sür'atle yükselme yoluna girmiştir. Yeni fabrikaların kurulması, NATO teşkilâtının yerleşmesi, liman faaliyetlerindeki artış gibi sebeplerin de inzimamiyle çoğalan istihlâkın, bir âmme hizmeti karakteri taşıyan belediye işletmesiyle ve yüksek maliyetlerle karşılanmaya çalışılması, müşkülâtı mucip olmuş, santralin tevsi ve ıslâhı cihetine gidilmiştir. İzmir'deki santralin Soma'dan demir yolu ile getirilen iyi cins linyit kömürle çalışması, Soma tesisleri ile Nazilli bez fabrikasının da Termik santrallerle faaliyette bulunması enerji ekonomisi bakımından mahzurlu olmakta, bölge ihtiyaçlarının biran evvel Gediz ve Büyük Menderes hidroelektrik tesisleriyle karşılanması zarureti karşısında kalınmaktadır.

(20) Bu paragrafın hazırlanmasında istifade edilen kaynaklar:

- Türkiye Birinci İstihsal Enerji Kongresinde 1 numaralı komisyon tarafından hazırlanan raporun «Batı Anadolu bölgesi» ile alakalı kısmı.
- Elektrik İşleri Etüd İdaresi Umum Md. Vekili İbrahim Deriner tarafından Enerji Kongresine verilen raporun «Ege bölgesi» le alakalı kısmı.

c) *Tesislerin finansmanı :*

Batı Anadolu bölgesi ihtiyaçlarını karşılayacak tesislerin tamamlanması için, % 10 nisbetindeki gayri melhuz masrafların da ilâvesile, 375 milyon liraya ihtiyaç bulunduğu tesbit edilmiştir. Bu meblağın 169 milyon lirası dış kaynaklardan sağlanacaktır.

C. *Çukurova bölgesiyle alakalı Projeler (21)*a) *İhtiyaç durumu :*

Elektrik enerjisi istihali bakımından ehemmiyet derecesi itibarile üçüncü sırayı işgal eden bu bölgenin (22) 1960 yılına ait ihtiyaç tahminleri 190 milyon kilovatsaat cereyan sarfedileceğini göstermektedir. Adana, Mersin ve Tarsus gibi büyük istihlak merkezlerinin santralleri ihtiyaçlara cevap veremeyecek hale düşmüşler, kömür ve diğer mayi mahrukat suretiyle üretilen enerjinin maliyeti de pek yüksek olmuştur. Kaput bezi imalatında maliyet fiyatının % 20 sini enerji bedelinin teşkil etmesi enerji maliyetlerinin seviyesi hakkında bir fikir verebilir.

b) *İhtiyaçların karşılanması :*

1960 senesine kadar tesisi programa bağlanmış bulunan projelerden Çukurova'ya ait olanı, Seyhan barajı ve hidroelektrik tesislerini kavramaktadır. Bu tesisler 284 milyon kilovatsaatlık enerji istihsal edecek kapasitedir. 80 kilometrelik bir hat enerjinin Adana, Mersin ve Tarsus'a naklini sağlayacaktır. Projelerde, elektrik enerjisinin kilovatsaat maliyetinin 1 ½ kuruş olacağı tahmin edilmiştir.

Bu bölgede orta büyüklükteki santraller, Harbiye, - Karaçay - Osmaniye, Ceyhan - Maraş projelerinde yer almaktadır. Bunlar, Hatay, Gaziantep ve Maraş Vilâyetlerinin ihtiyaçlarını karşılayacak tesislerdir. 1960 yılından sonraki ihtiyaçların karşılanması, Berdan, Seyhan ve Ceyhan nehirleri üzerinde kurulacak yeni kademe santralleri ile mümkün olacaktır.

Bölgenin en ehemmiyetli tesisi, 1956 Nisanında işletmeye açılmış bulunan Seyhan barajı ve hidroelektrik tesisleridir. Çok maksatlı projeler

(21) Bu paragrafın hazırlanmasında istifade edilen kaynaklar :

— Türkiye Birinci İstişari Enerji Kongresinde 1 numaralı komisyon tarafından hazırlanan raporun «Çukurova bölgesi» le alakalı kısmı.

— Nafia Vekâleti tarafından inşa ettirilen tesisler hakkında Yüksek Mühendis Süleyman Demirci tarafından Enerji Kongresine verilen raporun «Seyhan barajı ve hidroelektrik tesisleri» le alakalı kısmı.

(22) Bu bölge; Adana, Tarsus, Mersin, Gaziantep ve Hatay'ı ihata eder.

arasında yer alan bu tesisler enerji teminiyle birlikte taşkınları önleme ve araziyi sulama imkânlarını da sağlayacaktır. Taşkınlar dolayısıyla 85.000 hektar arazinin uzun müddet âtil kalması gerek ekim gerekse toplama hususunda gecikmelere sebebiyet vermektedir. Bu yüzden maruz kalınan zararların son yüzyıllık ortalaması, 1948 rayiçlerine göre, yılda 6 milyon lira olarak hesaplanmıştır. Sulama suretile temin edilecek iktisadî faydalara gelince; suya ihtiyaç duyulan aylarda pek az yağmur yağması piyasa kıymeti yüksek mahsullerin istihsaline (23) engel olmaktadır. Baraj sularile ve cazibeden faydalanılarak sulanması mümkün arazi 144.000 hektar ve bu araziden 1951 rayiçlerine göre istihsalî mümkün mahsulün değeri 131 milyon liranın üstünde hesap edilmiş bulunmaktadır. (24) Elektrik enerjisinden istifade suretile ve pompajla sulanması mümkün bulunan 10.000 hektar araziden elde edilebilecek istihsal fazlasını da ayrıca hesaba katmak lâzımdır. Sulama şebekesinin ikmâlile birlikte temini mümkün istihsal fazlası sayesinde, ticaret bilânçosunda ihracat dolayısıyla görülecek müsbet tesirler, mahalli halkın satınalma gücünde dolayısıyla vergilerde vukua gelecek artışlar ve yeni iş sahalarının açılması sulama meseleleriyle yakından ilgili bulunmaktadır. Halen sulu ziraat deneme istasyonlarında yapılan araştırmalar aynı zamanda yılda iki kere mahsul elde edilmesine müteveccihdir. Diğer taraftan bol ve ucuz enerjinin, ziraî mahsullerin kıymetlendirilmesiyle alâkalı fabrikaların da sayısını da artıracığı tabiidir. Ayrıca, bu tesisler sayesinde 200 bin ton iyi cins kömürle ithalât mevzu'u olan 100 bin ton mayi mahrukatin tasarrufu da sağlanmış olacaktır. Elektrik enerjisi istihsalile alâkalı tesislerin işletilmesi «Çukurova Elektrik T. A. Ş.» tarafından deruhte edilmiştir.

c) *Tesislerin finansmanı :*

Seyhan barajı ve hidroelektrik tesislerle, enerji nakil hatları ve transformatorler dolayısıyla yapılması icabeden yatırımlar 178.485.750 TL. olarak hesaplanmıştır. Esas santral için sarfı gereken meblağın keşif bedeli 100 milyon tahmin edilmiştir. Bunun 70 milyon lirasının dış, 14 milyon lirası hususî sektörün iştirâkile temin edilmek kaydıyla 30 milyon lirasının da iç kaynaklardan sağlanması düşünülmüştür. 1955 senesi başlarında ikmâl edilerek işletmeye açılan Seyhan barajı için 1957 malî yılı bütçe gerekçesinde 140 milyon lira harcandığı belirtilmiştir. Seyhan barajı için yukarıdan beri verilen izahat topluca gözönünde tutulursa; enerji istihsalî, sulama ve taşkın önleme suretile sağlanan iktisadî faydalarla, tesisleri pek kısa bir zamanda amorti etmenin mümkün olacağı neticesine varılmaktadır.

(23) Yağlı tohum, narenciye, şeker kamışı, pamuk...

(24) 1957 Bütçe yılı lâyihasına ait gerekçede senevi gelir artışının asgarî 84 milyon liraya baliğ olacağı belirtilmiştir.

D. *Yeşilirmak ve Kızılırmak Bölgeleriyle alâkalı projeler. (25)*

a) *İhtiyaç durumu :* ;

Bu bölgede, çimento ve şeker fabrikaları ile liman tesislerinin ihtiyaçları dahil olduğu halde 1960 yılında istihsalı gereken enerji miktarı 150 milyon kilovatsaat tahmin edilmiştir.

b) *İhtiyaçların karşılanması :*

İyi cins Zonguldak kömürü sarfedilen bu bölgede, hem enerji ihtiyacını karşılamak hem de kömür tasarrufu sağlamak maksadile projelerde Almus bendinin inşası derpiş edilmektedir. 200 milyon kilovasaatlik enerji sağlayacak olan bu baraj aynı zamanda 30 bin hektarlık arazide taşkınlıkları önleyecek ve sulama suyu iddiharına imkân verecektir. İleride, Kuzeybatı Anadolu - Yeşilirmak - Fırat enerji istihsalı merkezlerinin hep birlikte ve aynı devre içerisinde çalışabilmeleri mümkün kılacak olan Köprüköy hidroelektrik santralına ait projeler yılda daha 400 milyon kilovasaatlik enerji istihsal edilebileceğini göstermektedir. Enerjinin 2-3 kuruş civarında satılabileceği anlaşılmaktadır.

b) *Tesislerin finansmanı :*

Santral, enerji nakil tesisleri ve teferruatı için Almus barajına; yarısı dış kaynaklardan karşılanmak üzere 100 milyon lira harcanacağı hesaplanmıştır.

IV. *İstihsal edilen elektrik enerjisinin sarf imkânları ve bununla alâkalı meseleler:*

Bir millî ekonomide enerji istihsalinin muvazeneli bir şekilde yürütülmesi, enerji istihsaline elverişli kaynaklarla birlikte istihlâk sahalarının da gözönünde tutulması mümkündür. Bilhassa elektrik enerjisinde stok yapma imkânlarının pek mahdut olması istihsalden önce sarf mahallerinin tanzimini zarurî kılmaktadır. Bu itibarla, memleketimizde enerji istihsaline elverişli kaynakları müteakip şimdi de istihlâk mevzuu ile alâkalı başlıca meseleler gözden geçirilecektir.

(25) Bu paragrafın hazırlanmasında istifade edilen kaynaklar :

- Türkiye Birinci İstişarî Kongresinde 1 numaralı komisyon tarafından hazırlanan raporun «Yeşilirmak bölgesi» le alâkalı kısım.
- Elektrik İşleri Etüd İdaresi Umum Md. vekili İbrahim Deriner tarafından Enerji Kongresine verilen raporun «Yeşilirmak Bölgesi» le alâkalı kısmı.

(26) Bölgenin enerji sıkıntısı çeken istihlâk merkezleri şunlardır: Tokat, Turhal, Amasya, Samsun ve Sivas.

A. Sulama işleri :

Evvelki kısımlarda da belirtildiği gibi, enerji istihsalı ile ziraat kalkınma meseleleri arasındaki muvazilik bilhassa baraj inşası suretile yapılan hidroelektrik tesislerde mevzubahis olmaktadır. Yağış zamanının kısa sürmesi ve yağmurların bıraktığı su miktarının gayrimuntazam şekilde dağılması karşısında kuraklığın giderilmesi ve ziraat istihsalin artırılması için iki yoldan istifade edilmesi mümkündür. Bunlardan birincisi, bentlerde toplanan suların cazibe kuvvetiyle ve kanallar vasıtasıyla araziye dağıtılması halidir. İkincisi, elektrik enerjisinden faydalanmak suretile yerüstü ve bilhassa yeraltı sularının pompalanarak sulamaya elverişli hale getirilmesi keyfiyetidir. Her iki yol da, sulu ziraatin ayrı iki tatbik şekli olmakla beraber, pompajla sulama istihsal edilen elektrik enerjisi için aynı zamanda bir sarf mahallidir. Burada elektrik enerjisi istihsal ve sulama işlemleri yakından ilgili bulunan diğer bir meseleye de işaret etmek icabeder. Bahis konusu mesele, ormanların muhafazası ve yeniden ağaçlandırma mevzuları ile ilgili bulunmaktadır. Muntazam bir yağmur rejimi, hem barajlarda yeter derecede su stoku bulundurulması hem de sulama işlerinin aksamadan yürütülebilmesi için birinci derecede ehemmiyeti haiz olduğu içindir ki, A. B. D. inde Tennessee vadisine, 1933 ilâ 1953 yılları arasında ikiyüz bin ağaç dikilmiş bu suretle suyun muhafazasına çalışılmıştır. (26)

A. Köylerin elektrikleştirilmesi :

Sulama işleri, aynı zamanda köylerin elektrikleştirilmesi mevzu'u ile alakalı bulunmaktadır. Köyün elektrikleştirilmesinde bahis konusu olan aydınlatma değil ve fakat elektrik enerjisinin ziraate tatbiki keyfiyetidir. Halen, A. B. D. de, ziraat istihsalin artırılması, mahsullerin kıymetlenmesi ve muhafazası bakımından elektrik enerjisinden dört yüz muhtelif tatbik sahasında istifade edildiği müşahede olunmaktadır. Bu memlekette, elektrik enerjisinin geniş ölçüde istihlakini temin maksadile 1936 yılında faaliyete geçen hususî bir idare (27) 1952 yılında köy ve şehirlerin % 90 ına yakın kısmını elektrik enerjisinden istifade eder hale getirmiş bulunuyordu.

Mahallin inkişaf imkânları nazarı itibara alınmak ve muayyen bir programa bağlamak suretile, bol ve ucuz şekilde istihsal edilen elektrik enerjisinin ziraate tatbik yollarını ve tatbik imkânlarını araştırmak memleketimiz için de erken bir teşebbüs sayılmaz. Marmara havalisinde Ba-

(26) Bkz. Türkiye Birinci İstihşarî Enerji Kongresinde 1 numaralı Komisyon tarafından hazırlanan rapor.

(27) Rural Electrification Administration

tı Anadolu bölgesinde geliri elverişli ve iktisadî bakımdan kalkınmaya müsait köyler bu mevzuda yapılacak çalışmalara bir başlangıç olabilir. Köylerde elektrik enerjisinden istifade sadece bir ekonomi problemi şeklinde düşünülemez, mevzu'un kültürel ve sosyal bakımlardan tevhit edeceği neticelerin de büyük bir ehemmiyet taşıdığı izaha muhtaç değildir.

Bol ve ucuz şekilde istihsal edilen elektrik enerjisine yeni sarf imkânları hazırlamak maksadiyle muayyen bir plân ve program dahilinde köyün aydınlatılması cihetine de gidilebilir. Ancak, malî pörtesi çok geniş olan böyle bir teşebbüsün çok iyi tertiplenmiş bir şekilde ele alınması icabeder. Yalnız İstanbul civarındaki 100 köyün elektriğe kavuşturulabilmesi için, 1953 rayiçleri gözönünde tutulmak suretiyle, 5 milyon lira sarfına ihtiyaç bulunduğunu belirtmek bu hususta müşahhas bir fikir vermeğe kâfidir. Böyle bir teşebbüsün tenvirattan istifade edecek köylerde nüfus başına 80 - 100 TL. civarında bir külfet yükleyeceği de yapılan tahminler arasındadır. (28) Aydınlatma bakımından, 20.000 köyün elektrik enerjisinden istifade edebilecek durumda bulunduğu, bunlardan 10.000 kadarının büyük tesislere bağlı şebekeden faydalanabileceği, diğerlerinin ise su kuvvetlerini kıymetlendirecek türbinlerle enerji sağlanabileceği hesaplanmıştır. Burada ehemmiyetli meselelerden birisi de, büyük miktarda sarfı gereken malzemenin, (29) yurt içinde imâli cihetine gidilmesi keyfiyetidir. Mahdut bulunan dış tediye imkânlarının yükünü hafifletecek olan böyle bir teşebbüs, aynızamanda memlekette yeni bir sanayi dalının gelişmesine vesile teşkil edecektir.

C. Elektrikli demiryolu işletmeciliği :

Elektrik enerjisi bol ve ucuz şekilde istihsal edilir, nakliye kesafeti de elektrikasyonu iktisadî bakımdan elverişli kılarsa, demiryolu işletmeleri ehemmiyetli bir istihlâk sahası olarak dikkati çeker. Bu istihlâk sahasından memleketimizde de faydalanılabilmesi maksadile yapılan tetkiklerden şu neticelere varılmaktadır : Bir defa nakliye kesafeti bakımından elektrikli tren işletilmesine elverişli yerler, İstanbul banliyösü ile İstanbul - Ankara ve Ankara - Karabük - Zonguldak hattına inhisar etmektedir. İkinci olarak, bu bölgedeki santrallarda üretilen enerji maliyetinin böyle bir teşebbüsü iktisadî bakımdan müsait kılacak hadlerde kalmasına ihtiyaç vardır. Elektriklendirilmeye elverişli yerlerde elektrikli işletme tatbikatına geçilebilmesi nakliye kesafeti ve enerji maliyeti fak-

(28) Bkz. Türkiye Birinci İstisârî Enerji Kongresinde 3 numaralı Komisyon tarafından hazırlanan rapor.

(29) Boru, İzolatör, alternatör, tevzi tablosu, türbin, regülâtör, vana, nâkil gibi..

törlerle birlikte dış tediye imkânlarının da nazarı dikkate alınmasını icabettirir.

Elektrikli demiryolu işletmeciliğinin faydası sadece yeni bir enerji istihlâk sahası olmaktan ibaret değildir. Sürat ve çekme kudretinde üç misli artış, bakım, tamir ve personel masraflarında % 50 azalma, çift hat tesisini zarurî kılan sebeplerin tahfifi, geceleri elektrik sarf imkânlarının temini, kömür sarfiyatında sağlanacak büyük tasarruflar, üzerinde durulacak ehemmiyetli faydalar arasında yer almaktadır. Batı Avrupa memleketlerinde demiryollarının elektrikleştirilmesi meselesi, ehemmiyetini, zikredilen bu iktisadî hususiyetlerden almaktadır. (30).

D. Maden Sanayi'i :

Bugüne kadar yapılan tetkikler, memleketimizde, çeşitlilik bakımından madenlerin zengin olduğunu ve fakat işletmeler tesisine elverişli yatakların yok denecek kadar azlığını göstermektedir. İstikrarlı istihsal imkânları yalnız kömür ve demir için mevzubahis olup, diğer maden çeşitlerinin mahdut imkânlar taşıdığı ve daima dünya fiyatlarının tesiri altında kalmaya mahkûm bulunduğu anlaşılmaktadır. (31) Yalnız Akseki bölgesinde 5 milyon ton rezervi bulunan boksit madeni, yılda 5 bin ton istihsal yapabilecek büyük ölçüde bir alüminyum sanayi'inin kurulmasına elverişli görülmüştür. Aynı zamanda döviz kaynağı olmak bakımından ehemmiyet taşıyan böyle bir sanayi kolunun yılda 100-120 milyon kilovatsaat elektrik enerjisi istihlâk edeceği hesaplanmıştır. Ancak böyle bir projenin gerçekleşmesi için Aksu, Manavgat veya Köprüçay'dan enerji teminine bağlı bulunmaktadır. Yılda 600 ton civarında istihsal edilen kromun ferra krom haline getirilmek suretiyle ihracı, elektrik enerjisine yeni bir istihlâk sahası sağlayacağı düşünülebilirse de, bir taraftan manganez yokluğu diğer taraftan yatakların pek kısa bir zamanda tükenme keyfiyeti böyle bir teşebbüsün iktisadî ehemmiyetini azaltmaktadır.

V. Enerji İşlerinin sevki idaresi yeniden teşkilâtlanma ve koordinasyon ihtiyacı :

Memleketimizde enerji işlerinin, bu arada kömür ve su kuvvetleriyle alâkalı çalışmaların verimli bir şekilde ve birbirleriyle irtibatları kurulmak suretiyle bir merkezden idaresinde mutlak bir zaruret olduğu müşahede edilmektedir.

(30) Devlet Demiryolları cer dairesi reis muavini yüksek mühendis Sıtkı Baykara tarafından Enerji Kongresinde verilen izahat.

(31) Bkz. Ömer Hulûsi Barutçuoğlu tarafından Enerji Kongresine verilen «Maden sanayi'inin elektrik ihtiyacı» adlı rapor.

Son zamanlarda enerji ve maden mevzularının müstakil bir Bakanlık halinde idaresi hususunda varılan neticeyi de bu zaruretin bir ifadesi saymak lâzımdır. Enerji işlerinin bir parçasını teşkil eden kömür, linyit, petrol, tabii gazlar ve rüzgâr kuvvetleriyle ilgili çalışmalar da memleketin mahrukat, nakliye ve döviz problemleriyle yakından irtibatlı mevzuları kavramaktadır. Ancak bu işler koordinasyon mahrum çeşitli idareler (32) tarafından ayrı istikametlerde yürütüldüğü gibi, elektrik enerjisiyle alâkalı faaliyetlerin de muhtelif kanunlara istinaden birbirinden farklı idare ve müesseseler tarafından müdahalelere maruz kaldığı görülmektedir. Birdefa elektrik enerjisiyle alâkalı işlerin etüt, proje ve tesis safhasile Nafia Vekâleti Şirket ve Müesseseler Reisliği, Elektrik İşleri Etüt İdaresi, İller Bankası ve Etibank ile Sümerbank'ın enerji şubesi ayrı ayrı meşgul olmaktadır. Aynı şekilde, elektrik enerjisiyle su işleri birbirine yakından ilgili meseleleri kavradıkları halde, su kuvvetlerinin etüdile Nafia Vekâleti Sular Dairesi, Elektrik İşleri Etüt İdaresi, İller Bankası Su Servisi, Ziraat Vekâleti Sulama Teşkilâtı ve Meteoroloji Umum Müdürlüğü hep birlikte faaliyette bulunmaktadır. Bu duruma ilâveten, çeşitli idareler altında bulunan elektrik istihsal faaliyetlerinin birbirinden ayrı ve irtibatsız sevkiidare şekilleri de mevcut dağınık durumu daha muğlâk hallere sokmaktadır. Belediyelerin, Sümerbank'ın, Etibank'ın, Toprak Mahsulleri Ofisi'nin, Ziraat Vekâleti Nümune Çiftliklerinin, Sanat Enstitülerinin, Şeker Şirketinin, Askerî Birliklerin ve hava üslerinin ayrı ayrı elektrik istihsal faaliyetleri bu hususta bir fikir vermeğe kâfidir. Müteakip satırlarda bu durumun tatbikatta sebep olduğu aksamalar ve bu hususta yapılmış bulunan teklifler topluca gözden geçirilecektir. (33)

A. *Tatbikattaki vazife tedahülleri ve aksamalar :*

Enerji kaynaklarının tesbiti, santralların tesisi, istihsal, tevzi, satış ve mürakabe işlerinin muhtelif vekâlet, daire ve müesseseler arasında dağılmış olması sebebiyle vazife ve selâhiyet tedahülünden mütevellit aksamaların mahiyeti aşağıda a) Etüt ve proje, b) Finansman, c) Tesis ve inşa, d) İşletme ve kontrol mevzularına muvazi şekilde açıklanmıştır.

-
- (32) — Maden Umum Müdürlüğü
 — Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü
 — Ereğli Kömürleri İşletmesi
 — Garp Linyitleri Müdürlüğü
 — DDY. Çeltik Kömür İşletmesi

- (33) Bkz. Elektrik İşleri Etüt İdaresinden Yüksek Mühendis Ali Galip Mutdoğan tarafından Enerji Kongresine verilen izahat.

a) *Etüt ve proje safhası :*

2819 sayılı kanunla 1935 senesinde kurulan «Elektrik İşleri Etüt Dairesi» nin etüt ile ilgili mevzulardaki esas vazifeleri arasında şunlar yer almaktadır :

- Yurdun çeşitli enerji kaynaklarını araştırmak ve bunlardan memleketin enerji ekonomisine en elverişli olanları tesbit etmek,
- Müstakbel sanayi programlarındaki elektrikleştirme kısımlarını hazırlamak,
- Şehir, kasaba ve köylere lüzumlu elektrik enerjisinin temini için tetkikler yapmak.

2805 sayılı kanunun elektrik istihsalı mevzu'unda yüklediği vazifeler dolayısıyla, enerji kaynaklarının etüdünde ve projelerin hazırlanmasında Etibank da ayrıca faaliyette bulunmaktadır. (34) Ancak Etibank daha ziyade maden mevzularına yönelmiş olduğu için, enerji istihsalile alâkalı hususlara daha geri plânda yer verilebilmiştir.

Elektrik enerjisi istihsalı mevzu'unda Elektrik İşleri Etüt İdaresi ile Etibank tarafından ayrı istikametlerde yapılan çalışmalar kömür ve su kaynaklarının tercihi meselesinde ihtilâflı bir durumun çıkmasına da sebep olmuştur. Termik santrallerle hidrolik santrallerin birbirine tercihi meselesile alâkalı bulunan bu ihtilaf Sarıyar barajı inşaatının bir müddet gecikmesini intaç etmiştir. Etibank, kömürlerin değerlendirilmesi maksadile, termik santrallerin müdafaasını benimsediği için aynı ihtilâf Soma'daki termik santralla Gediz'deki hidroelektrik santral projelerinde de tekerür etmiştir. (35) Kömür ve su mevzuundaki çalışmaların asıl sebebinin vazife ve selâhiyetlerin müteaddit ellerde toplanmasında aramak lâzımdır. Hakikat halde, bu meselenin hallinin kısa ve uzun vâdeli faydaların mukayesesi neticesinde varılacak karara bağlı bulunduğu anlaşılmaktadır. Böyle bir kararda, işletmecilik noktainazarından, maliyet fiyatlarının, inşa müddetlerinin ve işletme emniyetinin müessiriyeti âşikârdır. Kömürle enerji istihsalinin hususiyeti, ilk yatırımların az ve tesis müddetinin kısa oluşundadır.

4759 sayılı kanunla 1945 senesinde kurulan «İller Bankası» nın vazifeleri arasında da etüt ve proje çalışmaları ile alâkalı hususların yer aldığı görülmektedir. (36) Belediyeler tarafından tesis edilecek santrallerin ve

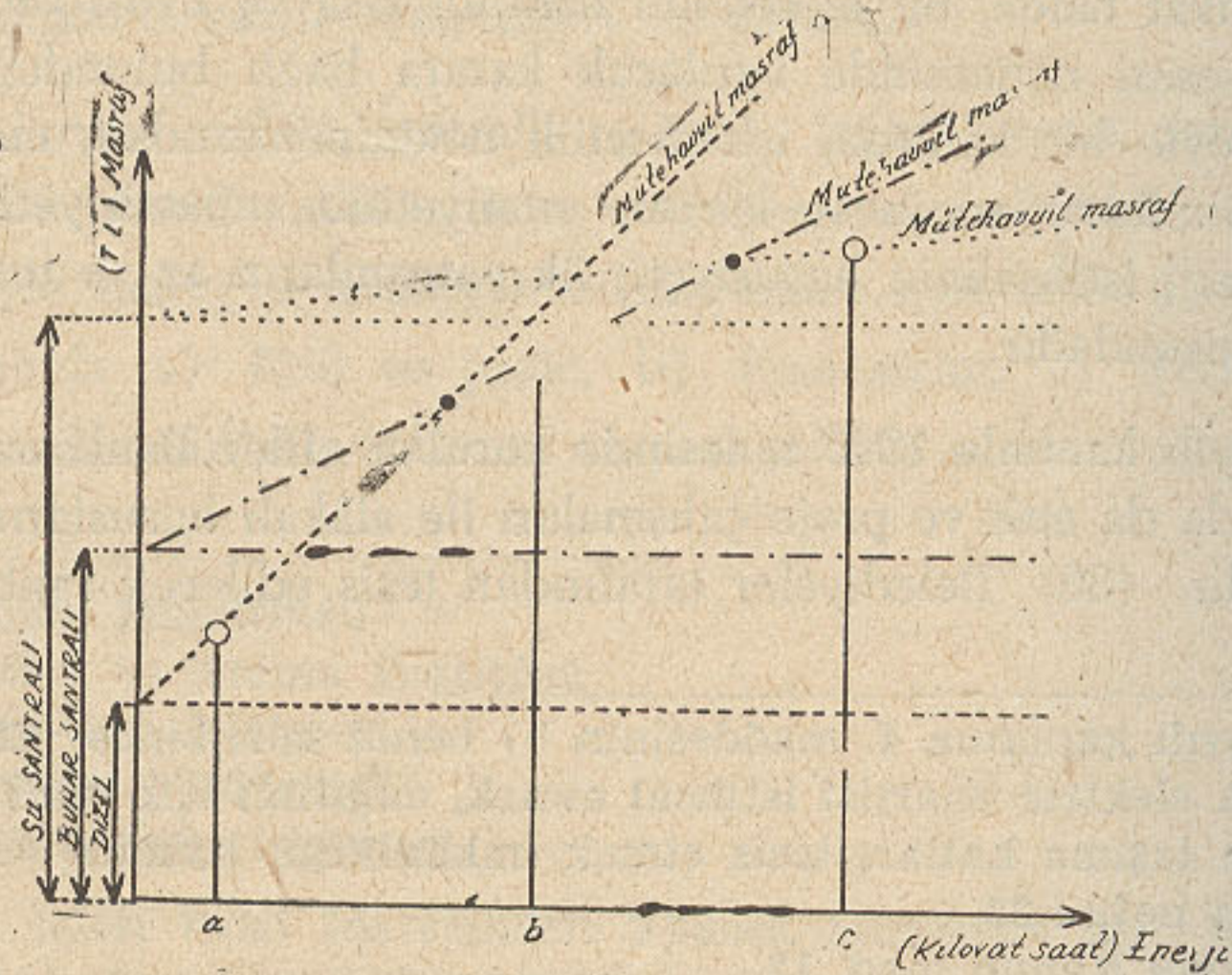
(34) 2819 sayılı kanununun 4. maddesinin b) bendi mucibince; Etibank, her hususta elektrik enerjisi istihsal etmek, dağıtımını için santraller kurmak ve taşıma hatları tesis etmek imkânlarını haizdir.

(35) Bkz. Alt notu : 33

(36) 4759 Sayılı Kanun mad. 12

şebeke projelerinin hazırlanması bu bankanın uhdesindedir. Bu itibarla İller Bankası ile Elektrik İşleri Etüt İdaresi arasındaki bir mesai birliğine ihtiyaç olduğu neticesine varılmaktadır.

Etüt ve proje safhasında, teknik meselelerle birlikte iktisadî ve malî hususların da aynı derecede ehemmiyeti haiz olduğu aşikârdır. Bu itibarla, istihsalin, üretilen enerjinin sarf yerleri ve muhtemel inkişaf gözönünde tutulmak suretile yapılmasında zaruret vardır. Aksi halde bu mevzudaki yatırımlardan beklenen iktisadî neticelerin alınması mümkün olmaz. Nitekim enerji kongresinde, projelerin esas itibarile teknik cepheleyle işlenmiş şekilde vazedildiğine ve müstehlik cephesinin ihmale uğradığına dair tenkitler de meselenin iktisadî cihetile irtibatlı bulunmaktadır. Enerji istihsalile alâkalı etütlerde ihtiyaçların tesbiti, sarf ihtimallerinin ve iktisadî gelişme imkânlarının gözönünde tutulması bir zarurettir. Zira, etüt safhasında ihmâle uğrayan iktisadî mülâhazalar, projelerin tahakkukuna geçildiğinde eksikliklerini daha bariz şekilde göstereceklerdir. Kurulacak tesislerin etüt safhasında, ihtiyaçları iki guruba ayırarak mütalâa etmek kabildir. Bunların bir kısmı açıkça görülür ve eksikliği hissedilir. İstanbul, Ankara ve İzmir şehirlerinde beliren enerji sıkıntısının, projeleri biran evvel tahakkuk safhasına nasıl sürüklediği bu hususta misal olarak gösterilebilir. İhtiyaçlar kendilerini hissetirip büyüdükçe enerji kaynaklarının işletilme imkânları da o derece kolaylaşacağı tabiidir. Diğer bir kısım ihtiyaçlar ise gizlidir, görünüşte hissedilmez. Sanayi, ziraat ve madencilik mevzuları ile ilgili bulunan bu nevi ihtiyaçların karşılanması maksadiyle girişilecek teşebbüslerde, ihtiyaçların tesbiti ve mahallin bütün meseleleriyle mütalâa edilmesi hususlarına birinci derecede yer vermek zarureti vardır. Aşağıdaki grafik bu zaruretin iktisadî bakımdan taşıdığı ehemmiyeti açıkça göstermektedir.

Grafikte; dizel motoru, buhar santrali ve su santrali ile yapılan enerji istihsalinin hangi hallerde iktisaden uygun olacağı hususu tetkik edilmiştir. Bu çeşitli enerji istihsal vasıtalarının işletmecilik bakımından taşıdığı hususiyetlere gelince ;

- Dizel elektrojen gurubu ile enerji üretiminde :
 - İlk tesis masrafları düşüktür.
 - İstihsal edilen enerji miktarı çoğaldığında, mütehavvil masrafların artışı süratlenir.
- Buhar santrali ile enerji üretiminde ;
 - İlk tesis masrafları birinci istihsal şekline nazaran daha yüksektir. Buna mukabil ;
 - İstihsal edilen enerji miktarı çoğaldığında, mütehavvil masrafların artışı daha az süratli olur.
- Su santrali ile enerji üretiminde ;
 - İlk tesis masrafları çok yüksektir.
 - İstihsal edilen enerji miktarı çoğaldığında, mütehavvil masrafların artışı ise pek azdır.

Grafikte, ufkî çizgi, istihsalı gereken enerji miktarını (= kilovatsaat), sakulî çizgi de ilk yatırım masrafları ile mütehavvil masrafları gösterdiğine göre; santralların kurulacağı mahallerin muhtemel enerji istihlâklerine nazaran ufkî çizgi üzerinde işaret edilen a, b, c noktalarından çıkarılacak dikeylerden birincisi dizelle, ikincisi buharla, üçüncüsü su kuvvetile yapılacak enerji istihsalinin daha ekonomik olduğunu göstermektedir.

b) *Finansman safhası :*

Enerji istihsalı ile alâkalı projeler teknik ve ekonomik mülâhazalar gözönünde tutulmak suretile hazırlandıktan sonra, tesis ve inşası uygun görülen işlerin malî cephesinin de ciddî şekilde tetkiki icabetmektedir. Gerek bölge santralleri, gerekse orta büyüklükte santraller riskli ve neticeleri uzunca bir vâdeye bağlı tesisleri ifade ettiğinden, bu mevzuda hususî teşebbüsün iştirâki ister istemez mahdut bir ölçüde kalacaktır. İktisaden geri kalmış memleketlerde carî tatbikata uyularak, elektrik enerjisi politikasile alâkalı yatırımların bizde de Devlet elile yapılması bir zaruret halini almaktadır. Bununla beraber, batı memleketlerinde % 8 civarında sağlam ve müstakar kazanç temin eden bu sanayî kolunda, ekonomik faydaları iyi düşünülerek hazırlanmış projelere istinaden yapılan yatırımların sür'atle amorti edilmesi mümkündür. Bu bakımdan, Seyhan projesinde olduğu gibi, hususî teşebbüse anonim şirketler halinde faaliyette bulunabilme imkânları sağlanabilir. Şimdiye kadar enerji politika-

sile alâkalı yatırımların finansmanı iç ve dış kaynaklara istinat etmiş bulunmaktadır. İç finansman esas itibariyle Devlet eliyle Nafia Vekâleti Sular İdaresi, Etibank ve İller Bankası kanaliyle tatbikata intikal etmektedir. Bu mevzuda hususî teşebbüs tarafından yapılan ehemmiyetli iştirâk Seyhan barajında mevzubahis olmuştur.

Enerji politikasile alâkalı yatırımların finansman tatbikatında tenkit edilen hususlar arasında dikkati çeken noktalar şu fikirler etrafında toplanabilir: Projelerde, tesislerin finansman ihtiyaçları tesbit edilip muhavile merkezlerinin ve şebekelerin inşası için gereken malî ihtiyaçların ilk yatırımlardaki hesapların dışında bırakılması, elektriklemeden beklenen iktisadî faydaları geciktirebilir. Filhakika, bir tesisin ekonomik kıymetinin istihsal edilen enerji istihlâk mıntakasına ulaştığı andan itibaren başlayabileceği izaha muhtaç değildir. Fennî hususlar tamamen yerine getirilmeden ihalelerin ekserî ahvalde avanprojelere göre yapılması da mahzurlar tevhit etmektedir. Tatbikata geçildiğinde projelerin tadile uğraması, yerine göre, idarenin veya müteahhidin mutazarrır olmasına sebebiyet vermekte, finansman ihtiyaçları bakımından beklenmeyen durumlar ve munzam fedekârlıklarla karşılanma ihtimâlleri belirlemektedir. Bu bakımdan, işlerin malî cephesinin eksiltmeye konulmadan önce esaslı ve kat'i şekilde tesbiti bir zaruret halini almaktadır.

c) *Tesis ve inşa safhası :*

Etüt ve proje safhasında müşahede olunan vazife ve selâhiyet tedahüllerinin tesis safhasında da devam ettiği görülmektedir. Elektrik İşleri Etüt İdaresi sadece mütalâa vermek ve tavsiyelerde bulunmak durumunda kaldığı için projelerin tahakkuk safhası ile ilgilenmemekte buna mukabil Nafia Vekâleti Su İşleri Reisliğinin, İller Bankasının ve Etibank'ın koordinasyona ehemmiyet vermeksizin projeleri icra safhasına intikal ettirdikleri görülmektedir.

Tesis ve inşa safhasında, İller Bankası teknik elemanı bulunmayan belediyelere sarfiyatın gayeye uygun şekilde yapılabilmesi için yardımla vazifelidir. Bu vazifenin yerine getirilmesi sırasında aynı zamanda Nafia Vekâletinin nizamname ve talimatnamelerinden istifade edilmektedir. Görüldüğü gibi, İller Bankası belediyeler için hem kredi sağlamakta hem de adigeçen Vekâlet tarafından tesbit edilmiş esaslar dahilinde teknik kontrolü teminle vazifeli bulunmaktadır. Ancak, projelerin hazırlanma safhasile, bunların tatbikat safhaları arasında tam bir beraberliğin kurulmamış olması keyfiyetinin, mahzurlar doğurduğu da bir vakiadır. Mesele, İller Bankasınca ele alınan Tortum Projesinde servis yolu için başlangıçtaki keşif bedeli 200 bin lira olarak tahmin edildiği halde, bilâhare 500

bin liraya çıkarılmış ve mahalline gidilip tetkik edildiğinde keşif bedelinin 2 milyon liraya iblağına ihtiyaç hâsıl olmuştur. (37)

d) *Kontrol ve işletme safhası :*

Memleketimizde elektrik enerjisi istihsalile alâkalı faaliyetlerin en dağınık ve koordinasyondan mahrum cephesi kontrol ve işletme mevzularında müşahede edilmektedir. Santralların, yerine göre, Devlete bağlı teşekküller, belediyeler ve hususî müesseseler tarafından kurulup ayrı ayrı maliyetlerle istihsal edilmesi ve birbirinden çok farklı satış fiyatlarını haiz bulunması ilk nazarda dikkati çekmektedir.

Elektrik santrallarının teknik, iktisadî ve ticarî icaplara uygun işleyip işlemediği hususunu murakabe vazifesi prensip itibarile Nafia Vekâleti Şirket ve Müesseseler Dairesi Reisliğine aittir. Ancak, bu murakabenin yalnız âmme hizmeti görmek maksadile elektrik istihsal eden müesseselerin faaliyetlerinde carî olduğu görülür. Murakabeyi temin maksadile Nafia Vekâleti tarafından hazırlanmış bulunan nizamname ve talimatname bu nevi müesseseler için tatbik kabiliyetini haiz bulunmaktadır. Kendi ihtiyaçları için elektrik enerjisi istihsal eden sınaî müesseseler tamamen, belediyelerin istihsal faaliyetleri ise büyük ölçüde murakabenin dışında kalmaktadır. Nitekim, 5237 sayılı kanunla tarife yapma selâhiyetinin Nafia Vekâletinden alınarak belediyelere bırakılmış olması da bu durumu açıkça göstermektedir.

Belediyeler, elektrik mevzu'unu esas itibariyle bir gelir kaynağı olarak mütalâa ettiklerinden, tesislerin ıslâhı, bakımı ve inkişafı ile alâkalı meseleler ihmâle uğramaktadır. Birçok ahvalde mahrukat, bakım ve işletme masrafları bütçelere yük olmaktadır. Bunda belediyelerin işletmecilik tekniğine vakıf bulunmamalarının da tesiri vardır. Çoğu münferit termik santrallar halinde olan ve ağır masraflarla idare edilen belediye santrallarında maliyetlerin yüksekliği ve sadece gündüzleri çalışması küçük sanayinin istifade imkânlarını kaldırmaktadır. Elektrik işletmelerinin ekserî ahvalde diğer faaliyetlerle birlikte aynı bütçe içinde sevkiidaresi ve iyi teknisyen istihdâm edilmemiş olması da belediye işletmeciliğinin zayıf tarafları arasında yer almaktadır. Esasen münferit santralların kurulduğu yerlerde, nüfusun azlığı, garp memleketlerindeki emsallerine kıyasla daha başlangıçta maliyeleri yüksek kalmaya mahkûm etmektedir. (38)

(37) Türkiye Birinci İstişarî Enerji Kongresinde Dr. Orhan Işık tarafından yapılan konuşma.

(38) Bkz. Türkiye Birinci İstişarî Enerji Kongresinde İller Bankasından Yüksek Mühendis Tahsin Armay'ın «İller Bankasınca kurulmasına girişilmiş bulunan belli başlı enerji tesisleri hakkında rapor».

Elektrik İşleri Etüt İdaresinin de santrallara ait maliyet ve satış hesaplarının tetkiki ve murakabesi hususunda selâhiyetleri vardır. Filhakkâ, Teşkilât Kanunu belediyeleri ve sermayesi kısmen ve tamamen Devlete ait sınaî müesseseleri, yeni tesisler kurmadan veya eski tesisleri genişletmeden önce bu idarenin müsaadesini almaya mecbur tutmuştur. (39). Tatbikatta ise bu hükümlerin yürümediği anlaşılmaktadır. Muhtelif istihsal üniteleri arasında maliyet mukayesesi yapabilmek ve sevkiidareyi sağlayabilmek maksadı ile elektrik işletmelerine mahsus ve memleketin bünyesine uygun normalize edilmiş muhasebe plânlarına ihtiyaç olduğu da bir vakıadır. Hâlen bu mevzuda Elektrik İşleri Etüt İdaresince çalışmalara başlanmış bulunmaktadır.

Enerji istihşâli mevzu'unda bir diğer murakabe mevzuu da İktisadî Devlet Teşekkülleri için câridir. Bu teşekküllerin kuvvet santrallarının kontrolu Başvekâlet Umumî Murakabe Hey'eti tarafından icra edilmektedir.

B. Enerji İşlerinin teşkilâtlanmasına dair teklifler :

İktisaden kalkınmanın esas meselelerinden birisini teşkil eden enerji dâvasının, yol dâvasında olduğu gibi hükümet tarafından bir bütün halinde ele alınıp yürütülmesi bir zaruret olarak görülmektedir. Enerji işlerinde vazife ve selâhiyetlerin muhtelif vekâlet, daire ve müesseseler arasında koordinasyondan mahrum bir şekilde dağılması, lüzumsuz emek, zaman ve para ziyasını mucip olacak bir durumdur. Enerji kaynaklarının etüdü, projelerin hazırlanması, yürütülmesi millî enerji politikasının tabii bir icabıdır. Bölge santrallarının, enerji nakil hatlarının ve diğer tesislerin birbirleriyle ahenkli bir şekilde idare edilmesi zarurîdir. Malî imkânları ve teknik elemanlarının sayısı esasen mahdut olan memleketimizde istihsal, taşıma ve dağıtma işleriyle muhtelif teşekküllerin dağınık bir şekilde meşgul bulunması terviç edilemez. Nitekim Batı Almanya'da İkinci Dünya Harbini müteakip elektrik istihşali ile iştigal eden müesseselerin konsorsiyum şeklinde birleşerek vazife ve selâhiyetleri bir elde toplamaları iktisadî kalkınma mevzu'unda ehemmiyetli rol oynamıştır. Esasında yalnız elektrik enerjisi mevzuunun değil, memleketin bütününe şâmil bir enerji ekonomisi politikasının plânlaştırılarak bir merkezden idaresi en rasyonel yol olarak görülmektedir. Evvelce bilmünasebe bahsi geçen yeni Vekâletin bu hususta faydalar sağlayabileceği düşünülebilir.

Enerji dâvasının teşkilât itibarile dağınık ve koordinasyondan mahrum bir şekilde yürütülmesinden doğan mahzurları önlemek maksadile

(39) 2819 sayılı kanun. Md. 6, 7.

teşkilatlanma mevzuunda yapılan tekliflerin aşağıdaki ana fikirler etrafında toplandığı görülmektedir. (40)

a) *Çok maksatlı projelerle alakalı işlerin düzenlenmesi :*

Kurulacak teşkilâtın herşeyden önce çok maksatlı projeleri ele almasında zaruret vardır. Zira, enerji dâvası ile ziraî kalkınma meselelerinin mühim bir mevzu'u olan taşkınları önleme ve sulama işlerinin ancak bu suretle birbirini tamamlayacak şekilde yürütülmesi mümkün görülmektedir. Tesisler, sadece enerji üretimi ile kalmayıp ziraî istihsale de müessir olabildiği takdirde gelir artışları sayesinde yatırımlardan çabuk neticeler alınacağı, bir nevi otofinansman imkânı elde edileceği, bu sayede yeni projelerin tahakkukuna yol açılabileceği belirtilmiştir. Enerji işlerinin merkezî bir şekilde idaresi, Devlet tarafından yapılacak yatırımların yanısıra, mahallî sermayeden, iç ve dış kredilerden istifade imkânlarını da arttıracaktır. Böyle bir merkezî teşkilât için, icabında mevcut teşekküllerin aktif ve pasifini devralabilmesi de kabil olabilir. Keza, santralin, bunların şebeke tesislerinin etüt ve projelerinin hazırlanması, finansmanı, işletilmesi, enerji tevzii ve satışı böyle bir teşkilât tarafından deruhte edilebilir. Hükmî şahsiyeti haiz, hususî hukuk hükümlerine göre faaliyette bulunan, muhtar ve iktisadî karakter taşıyan bahis konusu teşkilâta «Türkiye Enerji Kurumu» adının verilmesi ileri sürülmüştür. Bu kurumun Elektrik İşleri Etüt İdaresini bünyesine alması, bir hidrografi enstitüsü kurması, Etibank'a ve İller Bankasına ait vazife ve selâhiyetlerin bu yeni teşekküle göre ayarlanması da yapılan teklifler arasında yer almaktadır. Belediyelere ait elektrik işletmelerinin bir konsordiyum anlayışı içinde yeni teşkilâta intibak etmesi, bu suretle sınaî müesseselerle belediyeler arasında mevcut ziddiyetin giderilebileceği hususları da yapılan tahminler arasındadır. Hâlen tesisler, enterkoneksiyon istikametinde geliştiği, başka bir ifade ile muhtelif santraller yedek tesislere ihtiyaç kalmaksızın birbirleriyle irtibatlı buldukları için, bu irtibatın tek bir teşkilât tarafından daha büyük bir emniyetle sağlanabileceği belirtilmiştir.

b) *Çok maksatlı projeler dışında kalan işlerin düzenlenmesi :*

Takip edilecek enerji politikası, münhasıran büyük santrallara ait meselelerin düzene konulması ve muayyen bir teşkilâta bağlanması ile halledilmiş olmayacaktır. Enerji istihsâli ile alakalı diğer faaliyetlerin de

(40) Bkz. Türkiye Birinci İstişarî Enerji Kongresinde 2 numaralı komisyon tarafından hazırlanan rapor: «... Enerji işlerimizin tek bir teşkilât tarafından sevk ve idare edilmesi».

umumî enerji politikasının içinde mutalâa edilmesi gerekmektedir. Bu mevzuda bir disiplin tesisi yapılan teklif Nafia Vekâleti Şirket ve Müesseseler Reisliğinin halen mevcut vazife ve selâhiyetlerinin genişletilmesine matuf bulunmaktadır. Bu teşkilâta tevdiî arzulanan vazifeler ve bu vazifelere muvazî selâhiyetler arasında aşağıdaki hususların yer aldığı müşahede edilmektedir.

- Enerji çeşitleriyle kaynaklarını ve bunların müstehliklerini etüt ederek millî ekonominin ihtiyaçlarına en uygun istihsal ve sarf şekilleri hakkında tavsiyelerde bulunmak.
- Teknisyen yetiştirilmesi hususunda faaliyet programları hazırlamak.
- Enerji mevzu'u ile alâkalı istihsal, nakil ve tevzi gibi bilcümle teknik meseleleri tanzim etmek.
- İşletmecilik ve muhasebe prensiplerine istinaden tarifeler düzenlemek.
- İmtiyaz verme selâhiyetini haiz olmak.
- Elektrik işletmelerinin müessir şekilde murakebesini sağlayacak müeyyidelerle teçhiz edilmiş olarak faaliyette bulunmak.

VI. N e t i c e :

İktisadî kalkınma dâvası ile ilgili meseleler arasında ehemmiyetli bir yer işgal eden, bir bakıma kalkınmanın kendisi demek olan enerji istihsali ile ilgili konular buraya kadar topluca gözden geçirilmiş bulunmaktadır. Verilen izahat, enerji istihsalini iktisadî kalkınma problemlerinin heyeti umumiyesile birlikte ele alınması lâzımgeldiğini göstermektedir. Birinci İstişarî Enerji Kongresinde de belirtildiği veçhile enerjinin, hükûmete kurmaylık vazifesi göreceğ bir yüksek Devlet Plânlama merci'i tarafından sevkiidaresi zarurîdir. Artan enerji ihtiyacı ve bunun getireceği meselelerin kendi kendilerine halledilir bir sisteme ırcâ edilebilmesi için muhtelif bölgelerin enerji ihtiyaçlarının isabetle tesbiti, müstâcel olanlarını öne almak suretile bunları muayyen bir tesis sırasına koymak mecburiyeti vardır. Bu sıra, malî ve teknik zaruretlere ve muhtaç olunan zaman gözönünde tutulmak suretile tesbit edilmelidir. Enerji pazarı belli olmadan büyük tesislere girişmenin mahzurları ancak üzerinde iyi düşünülüp çalışılarak hazırlanmış plânlarla önlenabilir. Böyle bir plân istihsal edilen elektrik enerjisinin, uzak mesafelere naklini mümkün kılan hatların sür'atle inşası suretile, istihlâkını kolaylaştırmak olacaktır. Sant-raiların inşası kadar, yüksek tevettür şebekeleri ile diğer tesislerin pahalılığı ve dış tediye imkânları ile sınırlı oluşu tedbirli ve plânlı hareketi zarurî kılmaktadır. Esasen iktisadî plânlama da «Kaynakların ve ihtiyaçların tesbiti ve kaynakların bu ihtiyaçları karşılayacak şekilde seferber edilmesini sağlayan programların ortaya konuşu» şeklinde tarif edilmek-

tedir. (41) Bugün bilhassa İller Bankası tarafından âcil ihtiyaçları karşılamak maksadile girişilen muhtelif termik ve hidroelektrik santrallerin inşasını muayyen bir elektrifikasyon plânına bağlamak zarureti âşikârdır. Zira, âcil ihtiyaçları karşılamak maksadile girişilen mahdut gayeli santrallerin ileride masraflara yol açması ve ilk yatırımları faydasız kılması mümkündür. Elektrikleştirme işlerinin muhtaç olduğu vasıtaların temini hususunda dış tediye imkânlarından doğacak zorlukları da gözönünde tutmak zarureti vardır. Bu bakımdan memlekette yeni iş sahalarının (42) açılmasında imkân verecek yeni sanayi kollarının geliştirilmesi hususunun da ihmâl edilmemesi lâzımdır. Enerji politikasının esasları tesbit olunduğu takdirde, elektrik enerjisinden halen alınan vergilerin de miktarı münakaşa mevzu'u edilebilir. Bugün için gider vergilerindeki (43) nisbet makul görülse bile, mahallî idareler tarafından alınan miktarların tenkidi mucip veçheleri dikkati çekmektedir. Vergilerin, ucuz enerji sarfiyatına engel olacağı ve dolayısıyla sanayi-deki inkişafı güçleştireceği tabiidir.

(43) BKZ. 6802 Sayılı Gider Vergileri Kanunu. M = 1 ilk istihsal maddeleri tablosu. Sıra : II.

(41) Bkz. İktisadî Gelişme Programlarının Yürütülmesi için Millî Teşkilatlanma Sahife: 16. İktisadî Plânlama. S. B. F. Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü.

Tercümeler serisi. No. 2

(42) Bakır haddihaneleri, alüminyum istihsalı, kablo ve çelik malzeme imalatı, galvaniz atölyeleri ve nihayet elektrik motoru ve elektrik âletleri fabrikasınu...